

УДК 37.09

В. ІНОЗЕМЦЕВ

С. МОРОЗ

ВИХОВНА ПЕДАГОГІКА А. С. МАКАРЕНКА

У статті висвітлено питання єдності виховання і життя, самоуправління в колективі, взаємовідносин дітей у колективі, зв'язку навчання із продуктивною працею, всебічного розвитку особистості, ролі сім'ї у вихованні дітей. Аналізується розроблена і втілена в життя А. С. Макаренком теорія педагогічного колективу, колективного виховання.

***Ключові слова:** колектив, колективне виховання, особистість, навчально-виховний процес, гуманізм.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку системи вищої освіти в Україні перед вищими навчальними закладами ставляться підвищені вимоги з боку суспільства, держави і самого життя. Пріоритетними стають питання відродження духовності, національної культури, моральних цінностей, прав і свобод особистості. У зв'язку з цим формування та підготовка майбутніх фахівців повинні здійснюватись на основі гуманізації навчально-виховного процесу. Новий підхід у галузі виховання полягає в тому, щоб організувати процес формування особистості на основі взаємозв'язку, взаємного проникнення всіх видів виховання, покликаних формувати всебічно розвинуту молоду людину. Сучасна тенденція розвитку української історії педагогіки виявляється у зверненні науковців до тих особистостей, які своєю діяльністю суттєво сприяли прогресу освітньої практики та педагогічної думки. З позицій сьогодення очевидно, що великий педагог А.С.Макаренко зміг піднятися до рівня світової педагогічної думки і увійшов у класику сучасної педагогіки як новатор інтенсивних методів навчання і виховання, один із засновників теорії і методики колективного впливу. Теорія педагогічного колективу, вплив його на виховання, розроблена і втілена в життя Макаренком, і сьогодні допомагає оновити виховну роботу в закладах освіти. Саме колектив, на його думку, є вирішальним фактором у формуванні всебічно розвиненої особистості. А модель учнівського колективу, створена великим педагогом, є неперевершеною. А.С.Макаренко збагатив вітчизняну педагогіку новими ідеями, які практично реалізовував у власній виховній роботі.

Творчий розвиток ідеї колективного виховання А.С.Макаренка знайшли відображення у роботах А.О.Сухомлинського, Т.Є.Коннікової, Л.І.Новікової, А.Т.Куракіна та ін.

Аналіз досліджень і публікацій. Педагогіка ХХІ століття – це, перш за все, наука про дитину, її виховання та розвиток. Безперечно, серед найбільших завоювань нашої вітчизняної, а значить і світової культури в ХХ столітті особливо виділяється педагогічна спадщина А.С.Макаренка, яка і нині залишається об'єктом наукового вивчення і продовжує викликати безліч суперечливих і неоднозначних тлумачень у вітчизняних і зарубіжних педагогів, а його ідеї набувають подальший розвиток у різних освітньо-виховних системах. Його науково-теоретична спадщина є науковим підґрунтям для нинішніх і майбутніх поколінь педагогів. За глибоким переконанням ученого, питання виховання повинні стати єдиним цілим, охоплювати всі сторони навчально-виховної роботи, всі форми діяльності учнівського та педагогічного колективів, сім'ї.

Метою даної статті є - на основі аналізу спадщини видатного педагога ХХ століття А.С.Макаренка показати, що порушення принципу єдності виховання і навчання, колективу і особистості, сім'ї і школи зводить нанівець прагнення до досягнення всебічного гармонійного розвитку дитини.

Виклад основного матеріалу. Для кожної епохи і для кожного покоління, вважав Макаренко, мета виховання повинна визначатися діалектично. Його погляди на мету й основні завдання виховання співзвучні з вимогами сучасного закону України "Про освіту",

в умовах виконання завдань III Всеукраїнського з'їзду працівників освіти, "Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр". Концепції національного виховання, в яких наголошується, що метою виховання в сучасній українській школі є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства. Визначаючи мету виховання, А.С.Макаренко запитував: звідки випливає мета виховання, виховної роботи? І відповідав: з наших суспільних потреб, з нашого суспільного життя. Розвиваючи вчення про цілі виховання, він вказував, що педагог повинен мати перед собою програму людської особи, людського характеру, яка охоплює весь зміст особистості. Питання виховання волі й характеру були центральними у всій теоретичній і практичній діяльності А.С.Макаренка. Великий педагог, як ніхто інший, категорично поставив питання про моральне обличчя особистості, як рушійної сили її поведінки та вчинків, наголошуючи "не може бути виховання, якщо не зроблено центральну установку на цінність людини".

Педагогічна система А.С.Макаренка – це складна сукупність ідей і практичних рішень: єдність виховання і життя; самоуправління в колективі; взаємовідносини колективу і особистості; зв'язок навчання із продуктивною працею; всебічний розвиток особистості; роль сім'ї у вихованні дітей. Великий педагог говорив: " Педагогіка душі – широка стихія виховання, яка здійснюється усім нашим життям"[6,с.73]. Завдання всебічного розвитку дітей Макаренко вбачав у поєднанні фізичного, розумового, морального, естетичного, трудового виховання. І хоча його ідеї відповідали змісту і завданням радянської педагогіки, проте водночас вони є свідченням обізнаності українського педагога з працями видатних вітчизняних і зарубіжних філософів, психологів. А.С.Макаренко обґрунтував взаємозв'язок навчально-виховного процесу з виробничою працею, колективу і особистості, сім'ї і школи. Значну увагу він приділяв розвитку у молодих людей громадянських якостей. А.С. Макаренко вважав, що мета індивідуального виховання полягає у визначенні перспективи розвитку здібностей людини, формуванні її характеру. Великого значення надавав вихованню у дітей і молоді свідомої дисципліни, яку розумів як "дисципліну боротьби і подолання труднощів". Відомо, що в основу свідомої дисципліни він ставив єдність високої вимогливості до учнів і справжньої поваги до них, причому вимагав паралельної роботи з озброєння вихованців теорією моралі. Він наголошував, що "діти мають свій тип емоційності, свою ступінь виразності духовних рухів"[2]. Велике значення в практиці виховання Макаренка мало не лише словесне формулювання вимоги, але й відповідна організація виховного середовища. Методику, яка відкриває можливість виховання уміння й готовності виявити зусилля особистості з метою стати кращим, уперше запропонував великий педагог положенням, що відоме як "авансування особистості", яке можна розглядати як форму вимоги колективу до неї. Він вважав, що "все виховання повинно розвивати почуття обов'язку"[3].

Макаренко обстоював діалектичну педагогіку, педагогіку активного виховання і наполягав на тому, що "людину треба не ліпити, а кувати". Великий педагог чітко сформував той принцип, яким керувався у відносинах зі своїми вихованцями: "як можна більше вимог до людини, але разом з тим як можна більше уваги до неї"[3, с.111].

У творчій спадщині видатного педагога А.С.Макаренка особлива увага і значення належить постаті вихователя. Великий педагог наголошував, що виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги. У статті "Про мій досвід" А.С.Макаренко пише: "Треба вміти сказати так, щоб вони в нашому слові відчували вашу волю, вашу культуру, вашу особистість. Цьому потрібно вчитися"[3,с.242]. Він стоїть на тому, щоб спілкування педагогів і учнів базувалось на дружніх взаєминах, повазі вчителя до особистості учня, вірі в його сили і можливості. Товариська взаємодія вчителя і учня має бути органічною, цільною. Колектив учителів має здійснювати не авторитарний, а виключно педагогічний вплив на учнів. Найбільший шлях до виховання вбачав у створенні таких умов, коли вихованці є водночас і вихователями. Тому необхідно виховувати через життя, роботу, прагнення колективу. Він вважав, що "вчитель покликаний створити зразкову організацію, берегти її, покращувати,

передавати її новому викладацькому складу”[5]. Як педагог і психолог, він глибоко аналізував усі явища виховного процесу: підготовку вчителя до уроків, процес навчання на заняттях, пояснення нового матеріалу, перевірку засвоєння знань, вияв здібностей, професійних нахилів. Метод виховання А.С.Макаренка назвав “інструментом дотику до особистості”[5]. Він вважав, що у співробітництві з вихованцями таких “інструментів” педагог може знайти багато. Його виховна система розроблялась як модель майбутнього “нового” суспільства. У своєму педагогічному досвіді Макаренко намагався створювати умови для розкриття та розвитку індивідуальних здібностей і такої атмосфери, в якій будь-яка творчість і прояв індивідуальних здібностей і талантів розглядалися як цінність, можливість збагачення свого життя. “Якою стане в майбутньому сьогоднішня молода людина – вважлива моральна, політична, економічна задача нашого суспільства”, - вважав А.С.Макаренко. Він був переконаний, що необхідно створювати можливість кожній окремії особистості розвивати свої особливості, зберігати свою індивідуальність [2].

Великого значення великий педагог надавав проблемам педагогічної майстерності. Справжня майстерність виховання, за А. С. Макаренком, полягає в тому, щоб дати широкий простір громадським силам, думці, самоуправлінню, виховному впливу колективу. На його думку, педагог повинен бути патріотом своєї Батьківщини, мати добру загальноосвітню, професійну і педагогічну підготовку, бути ініціативним, гуманним, вимогливим до себе і вихованців.

Щоб зрозуміти позицію А.С.Макаренка щодо виховання, слід пам'ятати його слова : “Наші діти – це наша старість. Правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це наші сльози, це наша провина перед іншими людьми”.

Внесок А.С.Макаренка в розробку методики виховання ми бачимо і в тому, що він не лише показав, що повинен робити вчитель, але й розкрив, як це слід робити: “Виховання дітей – це легка справа, коли вона робиться без нервів, на основі здорового, спокійного нормального, розумового і веселого життя”[3,с.157]. “Навчити людину бути щасливою – неможливо, але виховати її так, щоб вона була щасливою, можна”, пише він. Методика виховання, за влучним зауваженням Макаренка не терпить стереотипних рішень і навіть доброго шаблону. Творчий підхід до використання методів – обов'язкова умова успішного виховання.

“Педагогічна поема”, статті з питань педагогіки, листи друзям розкривають його педагогічні “таємниці”. Одна з них – безмежна, величезна любов до своїх вихованців. Він стверджував, що духовний світ колективу і духовний світ особистості формуються завдяки взаємному впливові. На особистість здійснює величезний вплив колектив, але і колективу немає, якщо немає багатогранного, духовно багатого світу особистостей.

Керуючись у роботі законодавчими документами Міносвіти і науки України, надбаннями світової і вітчизняної педагогіки, методиками, що розробили М.Пирогов, А.Макаренко, В.Сухомлинський, К.Ушинський і багато інших, можна з упевненістю сказати, що виховна система нашого навчального закладу – це не кількість проведених заходів, а спосіб життя колективу за певними законами, традиціями, з чітко визначеною структурою прав та обов'язків. Включення особистості в таку систему сприяє її розвитку й вихованню високих моральних якостей.

Отже, розроблена на фундаментальній психолого-педагогічній основі та впроваджена в навчальному закладі, виховна система Макаренка мала не тільки педагогічну, але й загально соціальну значущість як така, що заснована на принципах гуманізму, поваги до людини, віри в її сили і можливості, спрямована на розвиток особистості учня як активного суб'єкта виховання [4].

Висновок. Педагогічні ідеї, сформовані А.С. Макаренком у ХХ столітті, мають своє практичне втілення на етапі розвитку та реформування Національної освіти України. Це скажімо, роль спілкування людини з людьми в колективі для власного саморозвитку, самопізнання, соціалізації. Можна стверджувати, що він обґрунтував науковий підхід до визначення мети виховання; вирішив практично проблему поєднання виховання і

навчання з виробничою працею; реалізував на практиці принцип всебічного виховання особистості; послідовно провів у своїй виховній системі принцип гуманізму; розробив модель образу життя людини в колективі. Думки великого педагога про головні напрями організації колективу містять у собі різноманітні аспекти діяльності та багатосторонній вплив на особистість вихованця. А.С.Макаренко говорив, що колектив потрібен для захисту людини, особистості. І саме таку колективність ми повинні сповідувати нині, колективність, яка б сприяла, дозволяла формувати самодостатню, розвинуту особистість. Отже, його спадщина – досягнення всього прогресивного людства, яке прагне до гуманної освіти.

Список використаних джерел

1. Прокопенко І.Ф. Сучасні педагогічні технології в підготовці вчителів: Навч. посібник / Ф. І. Прокопенко, В. І. Євдокимов. – Харків: Колегіум, 2008, - С. 267-273.
2. Макаренко А.С. Коллектив и воспитание личности. М."Педагогика", 1972. – 345 с.
3. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу. Твори: У 7-и т. – К., 1954. – Т. 5.
4. Макаренко А.С. Твори: в 5-ти томах. – Т.5. – К., Рад. шк., 1954.
5. Макаренко А.С. Проблеми шкільного радянського виховання. Лекція 2. Дисципліна, режим, покарання та заохочення//Твори в семи томах. –Т.5 –с.132.
6. Макаренко А.С. Издательство второе. М., 1990, 414с.
7. Мешко О.І. Історія української школи і педагогіки / О.І. Мешко, О.І. Янкович, Г.М. Мешко. – Тернопіль, 1999. – 200с.
8. Ярмаченко Н.Д. Педагогическая деятельность и творческое наследие А. С. Макаренко: Кн: для учителя / Н. Д. Ярмаченко. – К.: Рад. шк., 1989. –191 с.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2014 р.

Мороз С.

Иноземцев В.

Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко

ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА А. С. МАКАРЕНКО

В статье освещен вопрос единства воспитания и жизни, самоуправления в коллективе, взаимоотношений детей в коллективе, связи обучения с производственным трудом, всестороннего развития личности, роли семьи в воспитании детей. Анализируется разработанная и внедренная в жизнь А. С. Макаренко теория педагогического коллектива, коллективного воспитания.

Ключевые слова: коллектив, коллективное воспитание, личность, учебно - воспитательный процесс, гуманизм.

Moroz S.

Inozemtsev V.

Poltava National Pedagogical University after V. G. Korolenko, Ukraine

TRAINING PEDAGOGICS OF A. MAKARENKO

The article outlines the issues of life and training unity, self-government in a group, interrelations of children in a group, education and practical training, all-round development of a person, a role of a family in upbringing of children. Developed and put into life A. Makarenko's theory of pedagogical group, group training is analyzed.

Key words: group, group training, personality, training and educational process, humanism.